

11. İbrahimov O. Ana dilinə qayğı hər birimizin vətəndaşlıq borcudur. // Xalq qəzeti, 2013-cü il 26 yanvar.

M.Şirzadova

Неиссякаемый источник нашего национально-духовного богатства

Резюме

В статье исследуется и оценивается наследие Гейдара Алиева о национально-духовном богатстве, а именно национальная гордость, Родина, её история, язык, обычаи и традиции, религиозные ценности, а также государственная забота о

воспитании, обучении и образовании молодого поколения.

M.Shirzadova

The resource of national moral values

Summary

The article is dedicated to Heydar Aliyev's legacy about national moral values, namely national pride, motherland, its history, language, customs and traditions, religious values and government care to the education and upbringing of young generation.

Hörmətli abunəçilər!

"Azərbaycan məktəbi" jurnalına 2013-cü il üçün abunə yazılışı davam edir.
İndeks: 1002

Jurnalmızın 2013-cü ildə ilboyu normal fəaliyyətinin tənzimlənməsindən ötrü Sizi abunə yazılışına qoşulmağa çağırırıq. İldə 6 nömrə nəşr olunur. Bir nüsxənin abunə haqqı 2 manat 20 qəpik, illik abunə haqqı 13 manat 20 qəpikdir.

Abunə respublikamızda fəaliyyət göstərən

"Azərmatbuatyayımı" ASC

"Qasid" ASC

"Qaya"

"Səma"

"Xpress-Elita"

"Kaspi"

"Səda"

mətbuatyayımı firmalarında qəbul edilir. Böyük əməlləri olan pedaqoji jurnalımıza abunə yazılmağa tələsin.

440-39-83

493-16-43

441-35-33

494-09-59

437-28-10

432-39-55

430-54-26

EKOLOGIYA VƏ ƏTRAF MÜHİTİN MÜHAFİZƏSİ

Oqtay Məmmədov

Saatlı şəhər S.Vurğun adına 1 nömrəli tam orta məktəbin direktoru, pedaqogika elmləri üzrə fəlsəfə doktoru, Rusiya Federasiyası Pedaqogika və Sosial Elmlər Akademiyasının müxbir üzvü, Azərbaycan Jurnalistlər Birliyinin üzvü, əməkdar müəllim

Açar sözlər: ekologiya, ekoloji təhsil, ətraf mühit, qloballaşma, ekoloji problemlər, elm, texnika.

Ключевые слова: экология, экологическое образование, окружающая среда, глобализация, экологические проблемы, наука и техника.

Key words: ecology, ecological education, environment, globalization, ecological problems, science, technique.

Ölkəmizin Milli Təhsil Konsepsiyasında ekoloji tərbiyəyə xüsusi yer verilir. Bu mükəmməl sənəddə aydın deyilir ki, şagirdlər ekoloji tarazlığın qorunmasına dair biliklərə yiyələnməli, yiyələndiklərini nümayiş etdirməyi bacarmalıdır. Ona görə də, hər bir şagirdə ətraf mühiti qorumaq vərdisləri aşılanmalıdır. Şagirdlər bütün yaşlarda təbiəti sevməli, ona biganəlik göstərməməlidir.

Ekoloji təhsil şagirdlərdəki düşüncə potensialını açmağa kömək edir. O da danılmazdır ki, ətraf mühit problemlərinin həllində yaradıcılıq xüsusi rol oynayır.

İndi elə adam tapılmaz ki, onun ekologiya haqqında müəyyən təsəvvürləri olmasın. Elə "Ekologiya" anlayışının özü də bu gün tamamilə müxtəlif xarakterli təbiət və sosial gerçəklik obyektlərinin təhlili zamanı istifadə olunur. Lakin "Ekologiya" anlayışı həm də universal mənə kəsb edir. Burada ətraf mühitlə qarşılıqlı əlaqə ön planda başa düşülür. İnsanlar ekoloji biliklərə yiyələnməklə dünyanın məhiyyətini dərk etmək, insana xas olan tələbatları ödəmək imkanı əldə edirlər. Nəticədə isə, onlar ekoloqların arzu etdiyi kimi, "dərəkəli insan", "müdrək in-

san" səviyyəsinə yüksəlmək imkanı qazanırlar. Ekoloji biliklərə dair Yer planetinin hər bir sakininin dərin məlumatının olması təbii-dır. Həm də bunları öyrənməyə yalnız məktəbdə deyil, həyatın bütün sahələrində can atılmalıdır. İldən-ilə, gündən-günə ekologiya-nın yeni istiqamətləri yaranır. Ona görə də, bu sahədəki biliklər davamlı olmalı, inkişaf edən cəmiyyətin dəyişdirici fəaliyyətinin optimallığına xidmət etməlidir. Artıq hamı başa düşür ki, ətraf mühitin çirkləndiyi dünyada sağlam və effektiv iqtisadiyyat yaratmaq qeyri-mümkündür, dağıdıcı proseslərin dayandırılmasına qədər qüvvələr yetişdirilməlidir, bunların qarşısında bəşəriyyətlə bağlı fəaliyyətlərin dərəkəli təşkili və cəmiyyətin harmonik inkişafını təmin etmək üçün zəruri biliklər mənimsənilməlidir.

Yadda saxlanılmalıdır ki, ekologiya başqa elmlərlə inteqrasiyadan yarandığı üçün onun tədris formaları da rəngarəngdir.

Bəşər sivilizasiyası bütün tarixi boyu kortəbii hadisələrlə (zəlzələ, vulkan, su daşqınları, quraqlıq, yanğın və s.), basqınlarla üzləşsə də bu fəlakətlərin qarşısını almaq üçün yer üzünün əsrəfi, zəfəri olan insan çox

iş görmüşdür.

Elmin, texnikanın inkişafı az qala dünyanın mənzərəsini dəyişdirmişdir. Dünya hər addımda ekoloji böhranla üz-üzə gəlir. Ən müxtəlif formalarda təzahür edən təbii fəlakətlər yalnız ekoloji gərginlik törətmir, eyni zamanda bəşəriyyətin varlığı üçün ciddi təhlükə yaradır.

İnsan təbiətdən öz məqsədinə nail olmaq üçün istifadə etməklə ekoloji tarazlığı pozmuş, təbiət isə, bunun müqabilində insan mühitinə, insan cəmiyyətinə öz gücünü göstərmişdir.

Qısa zaman fasiləsində dünyanı cənginə alan təbii fəlakətlər – qasırğalar, daşqınlar, tornadolar, buzlaqların sürətlə əriməsi təbiətə gəldiyimiz kələklərin küləkləridir. Bütün bunlar isə təbii faydalı qazıntı ehtiyatlarının tükənməsi, ətraf mühitin çirklənməsi, iqlimin dəyişməsi, insanın maddi istehsal fəaliyyəti kimi problemlərlə bağlıdır. Bəli, təbiət bizim qoyduğumuz suallara, əyintilərə düz və birbaşa cavab verir. Ekologiya canlı və cansız təbiətin qarşılıqlı münasibətini öyrənən elmdir. Ekologiya təbiət elmlərinin ən öncül, xüsusi əhəmiyyətə malik olan sahəsidir. Bəşəriyyətin müasir yaşayışını ekologiyasız təsəvvür etmək də mümkün deyildir. Beynəlxalq səviyyələrdə ətraf mühitin qorunması həlli vacib olan bir nömrəli məsələdir.

Bəşəriyyətin müasir inkişaf səviyyəsinə, misilsiz elmi-texniki tərəqqiyə baxmayaraq, ətraf mühitin günü-gündən sürətlə korlanması baş verir.

Hazırda dünyada global ekoloji problemlərə təbii ehtiyatların tükənməsi, yer kürəsini hədələyən "istixana effekti", "tursulu yağışlar", ozon qatının nazıqlaşması, tullantıların artması, torpaqların, suyun çirklənməsi, dünya okeanı ilə bağlı problemlər və s. daxildir. Ətraf mühitin qorunması ekoloji problemləri həll etmək deməkdir. Ekoloji problemlər bəşəriyyətin global problemlə-

rinin bir hissəsidir. Qlobal problemlərin xüsusiyyətləri odur ki, onlar planetar xarakterə malik olub bütün bəşəriyyətə aid olur. O, bütün müasir sivilizasiyanı məhv etməklə hədələyir. Problemın aradan qaldırılması üçün təcili və effektiv tədbirlərə ehtiyac duyulur. Bu, beynəlxalq, dövlətlərarası sayələr tələb edir, hazırda və gələcək nəsillər üçün sivilizasiyanın qorunub saxlanması uğrunda hər bir kəsin səmərə qoymasını zəruri edir. Ətrafımızda gördüyümüz bütün canlı və cansız aləm təbiətin tərkib hissəsi olduğu kimi, insan da bu aləmin bir üzvüdür. Lakin digər canlılardan fərqli olaraq insan şüurlu varlıqdır. Təbiəti qorumaq ayrıca bir dövlətin, yaxud bir xalqın işi deyildir. Çünki təbiət bütöv orqanizmdir və onun sərhədi yoxdur. Buna görə də indi ağıllı adamlar-ekoloqlar həyəcanla təbiətə sayğılı münasibət göstərməyə çağırırlar. Həm də bu yeni məsələ deyildir. Hələ ötən əsrin 80-ci illərində akademik Həsən Əliyev "Həyəcan təbili" adlı kitab yazmışdı.

Bu həyəcanın məgzi uşaqlara da izah edilməlidir. Onlar bu işin ciddiliyini məktəb yaşlarından dərk etməlidirlər. Uşaqlar bu sahədə qazandıqları bilik və bacarıqları tətbiq etməklə yanaşı, onu başqalarına aşılamayı da bacarmalıdırlar.

Təbiət möcüzədir. Təbiət bizim həyat mənbəyimizdir. İnsanların bir insan kimi formalaşmasında təbiət həlledici rola malikdir. Amma bəzən təbiət "ağrıdan sızlayır", coşur, kükrəyir, qəzəblənir. Bunun nəticəsidir ki, Yer kürəsində tez-tez zəlzələlər, vulkanlar, torpaq sürüşmələri və digər hadisələr, yəni fəvqəladə hallar baş verir.

Bu gün dünya miqyasında super dövlətlər qərarlar, kommunikaşon qəbul edirlər. Qəbul edilmiş beynəlxalq qərarların, konvensiyaların çəkisi olmalıdır. Ölçüsüzlük, yol verilməzlik, həm beynəlxalq qərarları hərmətdən salır, həm də təbiətin aşınması üçün yeni-yeni vasitələr yaradır. Uzağa get-

məyə. Üzdənirəq qonşularımızın Araz çayının, yaxın qonşumuz Gürcüstanın Kür çayının başına gətirdikləri bəlaləri heç bir beynəlxalq təşkilat görmək istəmir. Əksinə, bəlkə də ikrah doğuran dərəcədə təbiət qənimlərinin başına sığal çəkirlər. Əlbəttə, dünya atom enerjisiz keçinə bilməz. Amma bilmək lazımdır ki, min meqavat gücündə atom elektrik stansiyası gündəlik beş milyard litrə qədər suyu radioaktivləşdirir. İndi nəticə çıxaraq: Ermənistan fauna, floramıza, insanlarımızın sağlamlığına nə qədər ziyan vurur?

İşğal altında olan torpaqlarımızın alınmasından danışarkən, mənfur qonşuların qeyri-insani əməlləri, onların ekoloji təxribatları da yada salınmalı, dərsləklərə daxil edilməlidir.

Təbiətin ayrılmaz hissələrindən biri meşələrdir. Almanlar meşələrə çox mənalı və müasir səslənən bir ad veriblər: "Yaşıl ciyər". Doğrudan da, meşələr məhv olarsa, aldığımız nəfəs də yox olar. Meşələr iqlimin təmizlənməsi ilə yanaşı ətraf mühitin çirklənməsinin də qarşısını alan ən böyük amillərdən biridir. Yaşillıq insana çörək qədər lazımdır. Həm də çörəksiz yalnız insan məhv olduğu halda, yaşillıqsız, meşələrsiz yalnız insanlar deyil, başqa canlılar da yaşaya bilməz. Meşələr bizim məişətimizin bir hissəsidir. Atalarımız sadə və müdrik bir ifadə işlədiblər: "Oturduğun budağı kəsmə". Biz kəsdiyimiz budağın doğuracağı fəlakətin ciddiliyini dərinədən düşünməliyik. Meşələrimizdə ağacların kəsilməsinə yol verməməliyik. Çünki yaşillıq əhatəsində insanı işıqlı fikirlər öz ağuşuna alır, xoş əhvali-ruhiyyə, qurub yaratmaq eşqi güclənir. Məlum həqiqətdir ki, meşələr-Yer kürəsinin bu yaşıl kəmərinə birca an təsəvvür etməsək, demək, bəşər də yoxdur. Şair:

"Yaşıl köynəyini geyindi meşə,

Yaxama quş kimi qondu bənövşə", - deyəndə necə iltıvə hisslər keçirmişdir.

Təəssüflə qeyd etməliyik ki, son zamanlar təbii qazın azlığı, tikinti və kənd təsərrüfatı işləri, eləcə də baxımsızlıq meşələri çox sıxışdırır. Yaşillığa, meşələrə qarşı hücum insana qarşı yönəlmiş ən ağır müharibədir. İnsan ağılı, insan zəkası bu "müharibəni" dəf etməyə qadirdir. Təbiətin nizamını pozan, onun qədrini bilməyən, korlayan adamlara qarşı mübarizə aparmalı, təbiətimizi və onun gözəlliyini mühafizə etməliyik. Bütün bunlar yeri gəldikcə uşaqlara çatdırılmalı, onlarda təbiət sevmək hissləri oyadılmalıdır. Şagirdlərin yaşadıkları cəmiyyətdə baş verən ekoloji problemlərə həssas olmaları vacibdir.

Bildiyimiz kimi, təbiətdə su mənbələri hava, oksigen, dəniz və göllərdir. Dünyadakı su ehtiyatının cəmi 3 faizi şirin suyun payına düşür. Bu ehtiyatın da 2 faizi buzlaqlarda toplanmaqla yerə qalan cəmi 1 faizi maye şəkildə yayılmışdır. Ətraf mühitin komponentləri içərisində su ən tez çirklənən maddədir. Su təmizləyici maddə olduğu üçün nəticə etibarilə son mərhələdə özü çirklənməyə məruz qalır. Atmosferin tərkibində kiçik zərrəciklər bir müddətdən sonra suya qarışaraq onun mikrobioloji cəhətdən tərkibinin dəyişməsinə səbəb olur. Bununla yanaşı, havanın tərkibində olan bəzi maddələr də (karbon dioksid, azot, kükürd və s.) suyun kimyəvi cəhətdən tərkibinin dəyişməsinə gətirib çıxarır. Suyun çirklənməsi antropogen təsirlər nəticəsində meydana gələn, istifadəsinə məhdudlaşdırılan və ekoloji tarazlığı pozan keyfiyyət dəyişikliyi.

Həyatda qalmağımız üçün su vacib vasitədir. Uşaqlara bu fikirlər də təlqin edilməlidir ki, "Gələn yaşadığımız dünyanı birlikdə qoruyaq, təbii ehtiyatlardan səmərəli istifadə edək ki, bizdən sonrakı nəsillər də təbii ehtiyatlardan istifadə edə bilsin".

Azərbaycanda ekologiya siyasəti, ətraf mühitə diqqət, dövlətin qayğısı, müstəqil Azərbaycanın qurucusu və memarı ulu öndər Heydər Əliyev tərəfindən qoyulmuşdur.

Ümummilli liderimiz Heydər Əliyev respublikamızın ekoloji durumu ilə müntəzəm maraqlanı, onu nəzarətdə saxlayırdı. Hətta insanları ağacları qorumağa çağıranda ən təsirli ifadələrdən istifadə edirdi.

Azərbaycanı sürətli inkişaf yolu ilə gələcəyə aparən Prezidentimiz İlham Əliyev ekoloji tədbirlərə xüsusi önəm verərək "2010-cu ili Ekologiya ili" elan etmişdir. "Hərəyə bir ağac əkək" kompaniyasında respublikamızın bütün əmək adamları ilə birlikdə məktəblilər və tələbələr fəal iştirak etmişdir. Təsədüfi deyildir ki, bu gün Heydər Əliyev Fondu prezidentinin müavini Leyla xanım Əliyeva eyni zamanda ekoloji problemlərin həlli üçün beynəlxalq səviyyədə təşkilata uğurla, əzmlə rəhbərlik edir.

Belə bir deyim var: "Sağlam bədəndə sağlam ruh olar". Təbii ki, sağlam bədən də sağlam mühit olanda formalaşır. Təbii mühitin, yəni torpaq, hava və suyun çirklənməsi müxtəlif xəstəliklərin yaranmasına səbəb olur. Müasir dövrümüzdə ətraf mühitin korlanması aktual problemə çevrilmişdir.

Müasir zamanda avtomobillər havanın çirklənməsinin başlıca amilidir. Hazırda onların sayı dünya miqyası üzrə yarım milyardan artıqdır. Avtomobillərdən çıxan tullantılar şəhərdə ona görə təhlükəlidir ki, onlar əsasən yer səthindən 60-90 sm səviyyədə, xüsusən də işıqforlar olan avtomobil yollarında havanı çirkləndirirlər. Bu fikirlər də hələ gənc ikən şagirdlərin nəzərinə çatdırılmalıdır. Lakin unudulmamalıdır ki, ekoloji təhsilin məqsədi və predmeti şagirdlərin yaş səviyyəsinə uyğun olmalıdır.

Azərbaycan neft ölkəsidir. Azərbaycan Respublikası Dövlət Neft Şirkətinin Ekologiya idarəsi ölkəmizdə ekoloji sağlamlaşdırma ilə bağlı böyük işlər aparır.

Respublikamızda aparılan yaşıllaşdırma işləri, torpaqların qorunması, yeni meşə massivlərinin salınması və bərpası, su hövzəsinin, Xəzərin təbii durumunun qorunması,

yaşıllaşdırılması, nadir heyvanların, bitkilərin mühafizəsi, artırılması istiqamətində görülmüş işlər ümid doğurur.

Biz belə hesab edirik ki, görülən işlərə yanaşı hələ daha çox işlər görülməlidir. Bunun üçün az tullantı yaranan texnologiyaların tətbiqi, alternativ enerjiden istifadə, çirklənmiş torpaqların, suların təmizlənməsi tullantıların utilizasiyası sahəsində elmi nailiyyətlərin istehsalında tətbiqi sahəsində respublikamızda vacib olan mühüm işlərə geniş yer verilməlidir.

Dünyamızın bu günü, sabahı bizi vadar edir ki, bizim hər birimiz təbiətin səsinə hay verək, kiçikdən böyüyə ona kömək əlimizi uzadaq. Onda təbiəti məhv olmaqdan qoruyarıq.

Ümummilli liderimiz Heydər Əliyev demişdir: "Texniki düşüncəni biosfer və ekosistem düşüncəsi əvəz etməlidir. Hamı başa düşməlidir ki, canlı aləm biosferin bir hissəsidir və biosferin tərkib hissəsi saxlanmasa, ekosistem yaşaya bilməz".

Ekologiyaya münasibətdə ulu öndərimizin bu müdrik sözlərini hər birimiz həmişə rəhbər tutmalıyıq.

Ekologiya və ətraf mühitin mühafizəsi problemlərini respublikamızda həll etmək üçün tədbirlərin həyata keçirilməsindən danışıqarkən şagirdlərə də xatırlatmalıyıq ki, qarşımızda duran vəzifələrin həyata keçirilməsi onların da məsuliyyətini artırsın. Ekoloji təhsildə şagirdlərə öz inkişafını analiz etmək şəraiti yaradılmalıdır.

Onlar bilməlidir ki, - ekologiyanın əsas amili olan insanların sağlamlığının təmin edilməsi, bəşəriyyətin gələcəyini təmin edən daha perspektivli müasir nəsilərin yetişdirilməsi, ətraf mühitin qorunması və bu sahədə maarifləndirilmə işinin gücləndirilməsi, əhəlinin istirahəti üçün qurudulmuş bataqlıqların yerində parkların salınması, Azərbaycanın flora və faunasında biomüxtəlifliyin artırılması, tullantısız və az tullantılı sənayenin ya-

radılması, suların mexaniki təmizlənməsi üçün xüsusi qurğuların qurulması kimi vəzifələr gələcək nəsillərin üzərinə düşür. Həm də uşaqlara izah edilməlidir ki, indi ekoloji problemləri həll edən yeni texnologiyalar yaranır, mövcud texnologiyaların təkmilləşdirilməsi prosesi gedir.

Təbiətdə biganə münasibət bəsləyənlərə, yaşıllığa qarşı amansız olanlara qarşı birgə mübarizənin aparılmasında onlar da fəal iştirak etməlidirlər. Yalnız belə olduqda ana təbiəti qorumaq olar. Azərbaycanda ekoloji vəziyyəti yaxşılaşdırmaq üçün xüsusi proqram və layihələr hazırlanır. Azərbaycan Respublikası Prezidenti İlham Əliyevin bu sahəyə xüsusi diqqət verdiyinin nəticəsi olaraq, Azərbaycan yaxın gələcəkdə dünyanın ən təmiz ölkəsinə çevriləcəkdir.

Rəyçi: dos. H.Cafərov

İstifadə edilmiş ədəbiyyat

1. Azərbaycan Respublikasının ekoloji konsepsiyası, Bakı, 1992.
2. Azərbaycan Respublikasında Ümumi Təhsilin Konsepsiyası (Milli Kurikulum). Azərbaycan məktəbi, 2005, № 6.
3. Əliyev H. Həyəcan təbili. Bakı, 1978.
4. Mustafayev Q. Ekologiya. Bakı, 2001.
5. Məmmədov N., Cyuravkina И. Ekologiya. Bakı: Maarif, 2000.
6. Muradova E. Demokratik ekoloji təhsilin prinsipləri. Bakı: Elm, 2009.

O.Мамедов

Экология и охрана окружающей среды

Резюме

В статье говорится о роли экологического образования в задачах охраны природы. С этой целью каждый ученик должен настраиваться к умению охранять окружающую среду.

Ученики во всех возрастах должны любить и беречь природу. Отмечается, что созидание экологии на основе интеграции других наук способствует ее интересным методам обучения.

O.Mammadov

Ecology and Protection of Environment

Summary

The article is dedicated to the ecological education which influences developing students' thinking and makes students think critically and creatively in solving environmental problems. It is also noted that students must gain knowledge in protection of ecological balance and gain skills demonstrating these abilities. Students must love and protect nature and shouldn't stay indifferent to it.